

להתודע ולהגלות מחמדי התורה בכל דף בשי"ס

בבא מציעא דף נב

בענין אונאה במטבעות

בבא מציעא דף נ"א: נ"ב. במשנה, כמה תהא הסלע חסירה ולא יהא בה אונאה, רבי מאיר אומר ארבע איסרות, איסר לדינר. ורבי יהודה אומר ארבע פונדיונות, פונדיון לדינר. ורבי שמעון אומר שמונה פונדיונות, שני פונדיונים לדינר. עד מתי מותר להחזיר, בכרכים עד כדי שיראה לשולחני, בכפרים עד ערבי שבתות. אם היה מכירה אפילו לאחר שנים עשר חדש מקבלה הימנו, ואין לו עליו אלא תרעומת וכו'.

ובגמרא, מאי שנא בסלע דפליגי, ומאי שנא בטלית דלא פליגי, אמר רבא מאן תנא טלית רבי שמעון היא. אביי אמר, טלית עד שתות מחיל איניש, דאמרי אינשי עשיק לגביך ושוי לכרסיך, סלע כיון דלא סגי ליה, לא מחיל.

ובע"כ, ואם היה מכירה אפילו לאחר שנים עשר חדש כו': היכא אי בכרכין, הא אמרת עד שיראה לשולחני, אי בכפרים הא אמרת עד ערבי שבתות, אמר רב חסדא מידת חסידות שנו כאן וכו'.

- א -

אונאה בהחלפת מטבעות

בשיעור שתות, והוא משום דכשנחלקו אביי ורבא, הלכה כרבא, ורבא הרי מפרש דפלוגת התנאים הוא בכל שיעורי אונאה, וכיון שנפסק להלכה לעיל דף נ': דשיעור אונאה הוא בשתות, ממילא דגם במטבע שיעור אונאה הוא בשתות.

אמנם הרא"ש בסי' י"ט כתב דהגירסא הנכונה בגמ' אינו שנחלקו בזה אביי ורבא, כי לא מצינו בשום מקום שנקבעו בגמ' דברי רבא לפני דברי אביי, כי אביי מלך לפני רבא, והיה פותח תחילה בבית המדרש, ולכן נקבעו דבריו תחילה. ועל כרחק דהגירסא הנכונה הוא שנחלקו בזה ר' רבה ואביי, וכיון שהכלל הוא דהלכה כאביי נגד רבה, יש לנקוט כדברי אביי דשיעור אונאה בשאר מקח לדברי הכל הוא בשתות, ורבי מאיר ורבי יהודה ורבי שמעון נחלקו דוקא בשיעור אונאה דמטבע, והכלל הוא דבפלוגת דרבי יהודה ורבי מאיר ורבי שמעון הלכה כרבי יהודה, וא"כ יש לפסוק דבמטבע שיעור אונאה הוא אחד משנים עשר.

ובשו"ע הו"מ סי' רכ"ז סעיף ט"ז נחלקו בזה המחבר והרמ"א, המחבר כתב דשיעור אונאה במטבעות הוא עד שתות. והרמ"א שם כתב דיש אומרים דשיעור אונאה במטבע הוא אחד מי"ב. ופחות מזה דינו כמחילה, ויתר על זה יש בו ביטול מקח. וכתב בסמ"ע סק"ח דהטעם דשיעור אונאה במטבע הוא באחד לי"ב הוא משום דכיון דמעות להוצאה ניתנה, אין בני אדם לוקחים כשהיא חסירה אפילו פחות משתות. א

והנה בדין אונאה במטבעות מצינו כמה דרכים האין נתהווה האונאה.

כי רש"י במשנה (ד"ה כמה) כתב דמטבע היוצא הדרך הוא תמיד להיות נשחק וחסר ממשקלו, ועל זה נחלקו כמה תחסר שלא יהא בו אונאה. וראה בהשלמות והוספות ב

אמנם הרמב"ם שם הלכה ח' ט' כתב דכשם שיש אונאה בפירות כך יש

פלוגת הפוסקים להלכה / אונאה במטבע על ידי שנשחק משקלה / במחליף מטבע זו באחרת אם נהוג שיעור אונאה / מטבע ששוויותה קצוב על ידי המלכות, ומטבע ששוויותה יותר ממה שנקצב ע"י המלכות

- רמב"ם, ר"ף, ר"א, שו"ע, רש"י, מחנה אפרים, נתיב"מ, ערוך השולחן -

א. כפי האמור נחלקו אביי ורבא בביאור הפלוגתא שנחלקו התנאים בשיעור אונאה במטבעות. רבא סובר דאין הבדל בין שיעור אונאה במטבעות ובין שיעור אונאה בשאר מקח, ומה שאומר רבי יהודה דשיעור אונאה במטבע הוא אחד משנים עשר, אינו אמור דוקא כלפי מטבע, אלא לדעתו כל שיעור אונאה הוא באחד משנים עשר. וכן רבי מאיר שאומר דשיעור אונאה במטבע הוא אחד מעשרים וארבעה, בכל אונאה הוא סובר דשיעורו הוא באחד מעשרים וארבעה. וכן רבי שמעון שאומר ששיעור אונאה במטבע הוא בשתות הוא כי שיעור אונאה במטבע שווה לשיעור אונאה בשאר מקח.

ואביי סובר דשיעור אונאה בשאר מקח לדברי הכל הוא בשתות, ורבי יהודה ורבי מאיר ורבי שמעון נחלקו דוקא במטבע מהו שיעור האונאה, דבמטבע אומר רבי יהודה דשיעור אונאה הוא אחד משנים עשר, אע"ג דשאר שיעור אונאה הוא בשתות. וכן רבי מאיר שאומר דשיעור אונאה הוא אחד מעשרים וארבעה אמור דוקא לגבי מטבע. ורבי שמעון סובר דאין הבדל בין שיעור אונאה דמטבע ובין שיעור אונאה דמקח, ובכולם שיעורו בשתות. וכאמור בגמ' יש טעם לחלק בין אונאה בשאר מקח ובין אונאה במטבע, דבשאר מקח מוחל אדם אונאה עד שתות, כיון שהוא צריך לאותו דבר, אבל במטבע אינו מוחל אפילו בפחות משתות.

להלכה נחלקו בו הראשונים. הרמב"ם בפרק י"ב מהלכות מכירה הלכה ט' י' כתב דשיעור אונאה במטבעות הוא שיעור שתות כמו בשאר מקח וממכר. וכן כתב הר"ף דהלכה כרבי שמעון דשיעור אונאה במטבע הוא

השלמות והוספות

להוציאה ביפה, כי לא יהא לו הפסד בדבר, שהרי גם איש אחר יקבלנה מידו ביפה.

בבית אהרן (לר"א וואלקין) דף נ"ג. מבאר פלוגת רבי מאיר ורבי יהודה ורבי

א עוד כתב הרמ"א שם דבמטבע כל שיש בו מחילה מותר גם להוציאו לכתחילה ביפה. ומקורו הוא ברא"ש סי' כ' שכתב דאפילו אם נאמר דלאו דאונאה נהוג אפילו באונאה פחות משתות, דנהי שהוא מוחל מכל מקום יש בו איסור אונאה, עם כל זה במטבע כל שלא הגיע לשיעור כדי אונאה מותר לכתחלה

שנקצבה מטבע זו על ידי המלכות, כגון שהמלכות קצבה מטבע של דינר זהב בכ"ד דינרין, והוא בא ממדינה אחרת ולא היה יודע מה שנקצב במדינה זו והיה סובר שהמלכות קצבה מטבע זו בכ"א דינרין והחליפה בכך, זה ודאי הוא טעות שבמדה ובמנין, שאפילו בפחות מכדי אונאה חוזר. אלא דברי הרמב"ם אמורים במה שלפעמים יש מטבע אחת שהוא חשובה יותר מאחרת, ואצל השולחני היא שוה יותר ממה שנקצבה על ידי המלכות, ולפעמים משתכר החנווני בחילוף ממטבע למטבע, וזה תלוי בשיעור אונאה גם במחליף מטבע במטבע.

ובערוך השולחן סעיף י"ז כתב על פי דברי הנתיחה"מ דמה שכתב הרמב"ם בחילוף מטבע זהב על מטבעות כסף שדינן בה כפי שיעור אונאה, דזה אמור 'בזהב' שאין מצד המלכות מקח קבוע עליו, ויש חשובה יותר מחברתה, והשולחנים מחליפים אותה לפי חשיבותה ולפי הזמן, אבל אם יש מצד המלכות מקח קבוע שדינר זהב הוא כ"ד דינרי כסף, אפ"ל אינהו בדינר אחד, חוזר, דזה כדבר שבמנין.

ולפי זה נמצא דאם אירע טעות בקביעת המחיר בהחלפת שטרות של מדינה זו עם שטרות של מדינה אחרת, (כגון החלפת דולרים נגד פונט או שקלים וכדו'), היות שהמחיר שבין המטבעות מתפרסם בכל מקום בכל יום, אין בזה שיעור אונאה עד שתות, אלא צריך להחזיר אפילו בפחות משתות.

- ב -

קבלת המטבע בחזרה כשאינו מכיר שקיבלה ממנו

שאמרו במשנה ובשו"ע ד'אם היה מכירה מקבלה ממנו' משמע דאם אינו מכירה אלא שהוא מסופק בדבר, אינו צריך להחליפה לו, ומוכח שאין זה בכלל 'איני יודע אם פרעתיך'.

והנה בחשן אהרן בסי' רכ"ז שם מביא דיש מי שכתב דכיון דמה שהתנאי ד'אם היה מכירה' נשנה רק בסיפא דמיירי שמקבלה ממדת חסידות אפילו אחרי שנים עשר חודש, וכן נשנה בשולחן ערוך שם, מזה מוכח דדוקא כשקבלתו הוא ממדת חסידות אין לחייבו לקבלה כשאינו מכירה, אבל כשהוא מחוייב לקבלה מצד עיקר הדין, דהיינו עד שיראה לשולחני או עד ערב שבת, אז אין נוהג התנאי ד'אם היה מכירה', כי גם אינו מכירה צריך לקבלה.

אמנם הוא דוחה דבריו, וכתב דהטעם שתנאי זה ד'אם היה מכירה' נשנה רק בסיפא דמתני', משום דברי שא דמתני' שמחזירה רק עד כמה ימים בסתמא הוא מכירה, ולא הוצרך התנא לפרש הדבר, ודוקא אחרי זמן רב כמו שנים עשר חודש בזה יתכן שכבר אינו מכירה, לכן הוצרך להתנות דאפילו ממדת חסידות אינו מקבלו אלא אם מכירה, ואין הכי נמי שאם אחרי כמה ימים כבר אינו מכירה, אינו מחוייב לקבלה. [ובעיקר הדבר אם זה נחשב 'איני יודע אם נתחייבתי' או 'איני יודע אם פרעתיך', ראה בזה 'להתוודע' בבא קמא דף קי"ח].

דין אונאה במטבעות. כיצד, הרי שהיה דינר של זהב בעשרים וארבעה דינר של כסף, וצרפה [פי', והחליפה] בעשרים דינר או בעשרים ושמונה, הרי זה מחזיר את האונאה. היה יתר על זה בטל הצירוף, פחות מכאן, מחילה.

ובהלכה י' כתב דהוא הדין אם היה הסלע חסרה שתות, והיו מוציאים הסלעים במנין, ולא במשקל מחזיר אונאה, (וזה כדברי רש"י). וכן כתב בטור ובשו"ע חו"מ סי' רכ"ז סעיף ט"ז. א

ובמחנה אפרים דיני אונאה סי' ז' תמה מאוד על דברי הרמב"ם שמביא דין אונאה במטבעות גם לגבי מחליף דינר של זהב בעשרים דינר של כסף, שהרי הטעם דפחות משתות הוי מחילה, מפרש רש"י בקדושין דף מ"ב: (ד"ה חוזר) דזה משום שאין כל אדם יכול לצמצם הדמים, והרא"ש בסי' כ' מפרש יותר דזה משום שאפילו אם יבא המתאנה לערער לא ישומו השמאים בשוה, זה יאמר יש בו אונאה וזה יאמר שאין בו אונאה, ולכך הדרך הוא למחול מיד, ואם כן במטבע שהוא דבר ידוע לכל אדם ועתיד להתברר בודאי, מדוע יהא מחול, והרי בב"ב דף צ"ה אמרו דפחות משתות כיון דלא ידע מחיל איניש, ומשמע שאם האונאה ידועה אפילו פחות משתות אין אדם מוחלו, והניח בקושיא. ד

אמנם בנתיבות המשפט סי' רכ"ז סק"י מתיישב קושיית המחנה אפרים, כי הוא כתב דודאי שאם האונאה היה על ידי שלא ידע שיעור הקצבה

קבלת המטבע בחזרה מספק נחשב כמו 'איני יודע אם נתחייבתי' / אם יש הבדל בין קבלה בחזרה מעיקר הדין, ובין קבלה בחזרה מצד מדת חסידות

- טורי זהב, חושן אהרן -

ב. מה ששינוי במשנה דאם היה מכירה אפילו לאחר שנים עשר חדש מקבלה הימנו, ואמר רב חסדא דמידת חסידות שנו כאן, בשו"ע שם סי' רכ"ז סעיף ט"ז כתב דעד מתי חייב להחזיר הדינר או הסלע, בכרכים, עד כדי שיראה לשולחני. ובכפרים יש לו להחזיר עד ערבי שבתות, שבא להוציאה. ואחר זמן זה אין המאנה חייב להחליפה. ומיהו מדת חסידות להחליפה אפילו לאחר זמן זה, אם הוא מכירה, ובלבד שתצא על ידי הדחק, ע"כ.

והנה בטור חו"מ סי' ע"ה העלה דמי שפרע לחבירו סך מעות, ואחר הפרעון בא המלוה והראה לו מטבע אחת מזוייפת מתוכם, ואומר שקיבלה ממנו בפרעון חובו, והלוה משיב שאינו יודע אם היתה מטבע זו באותן המעות שנתן לו, וטוען שהוא כבר מסולק ממנו בשעת הפרעון בחזקת שנתן לו מעות טובות, ואינו יכול לחייבו מספק. וכתב שנפלה בזה פלוגתא בין הדיינים, דיש שמדמין זה לאומר 'איני יודע אם אני חייב לך' שהוא פטור, ויש שמדמין זה לאומר 'איני יודע אם פרעתיך' שהוא חייב. וכתב דממה

השלכות והוספות

א. בחי' המאירי כתב דאם היה טעות שנתן לו מטבע מזוייף בסיגים, אפילו בכל שהוא חוזר ונותן לו מטבע שאינו מזוייף בסיגים, כי פלוגתתם הוא דוקא במטבע רגילה שזה דרכה להיות הולך ופוחת תמיד וצורתו מתחלת להמחק מעט מעט.

ב. והוא מוסיף, דאפילו לדעת הרמב"ם דבמחליף דינר של זהב בדינרי כסף נוהגין דיני אונאה, אין זה אלא במחליפה בסתם, אבל אם שאל הנותן מתחלה לשולחני בכמה מחליפין מטבע זו, ואמר לו שמחליפין אותה בעשרים ובאמת היא מחליפין אותה בארבעה ועשרים, זה נחשב כמקח טעות כיון שהטעהו בדיבורו. וזה דומה למה שכתב בב"י סי' של"ב בשם הרשב"א שאם אמר בעל הבית לפועלים תבואו עמי כמו שנשכרים חבריכם, ואמרו לו בכמה, ואמר להם בחמשה, ונמצא שנשכרו בעשרה, הרי זה מקח טעות.